

Gadomska, Beata

"Les Polonais et la Légion d'honneur : exposition à l'occasion du bicentenaire de la création du grand duché de Varsovie par Napoléon", Paryż 3 maja - 6 czerwca 2007

Kronika Zamkowa 1-2 (53-54), 265-270

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Beata Gadomska

*LES POLONAI ET LA LÉGION D'HONNEUR. EXPOSITION
À L'OCCASION DU BICENTENAIRE DE LA CRÉATION
DU GRAND-DUCHÉ DE VARSOVIE PAR NAPOLÉON*
Paryż, 3 maja - 6 czerwca 2007

W roku 2007 przypadła dwusetna rocznica powołania do życia Księstwa Warszawskiego przez Napoleona, cesarza Francuzów. Chcąc przypomnieć francuskiej i europejskiej publiczności ten niezwykle ważny moment w historii Polski, przygotowano ekspozycję *Les Polonais et la Légion d'honneur. Exposition a l'occasion du bicentenaire de la création du grand-duché de Varsovie par Napoléon (Polacy i Legia Honorowa. Wystawa w dwusetną rocznicę utworzenia Księstwa Warszawskiego przez Napoleona)*, która została otwarta 3 maja 2007 r. w Muzeum Armii w Pałacu Inwalidów w Paryżu. Inicjatorem tego przedsięwzięcia była Sekcja Polska Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Członków Legii Honorowej, zaś wystawę przygotowały Zamek Królewski w Warszawie i Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie we współpracy z Ambasadą Rzeczypospolitej Polskiej we Francji i Instytutem Polskim w Paryżu.

Bliskie związki Polski z Francją sięgają XVI w., kiedy po śmierci Zygmunta Augusta w 1573 r. elekcyjnym królem Polski został Henryk Walezy. Polskim władcą, który losy swe związał z Francją, był Stanisław Leszczyński. Rękę swej córki Marii oddał Ludwikowi XV, a po abdykacji dożywotnio otrzymał od zięcia księstwo Lotaryngii i Baru. Objęcie rządów przez Napoleona otworzyło nową kartę w historii Polski, która po utracie niepodległości w 1795 r. właśnie we Francji znalazła sojusznika w walce o odzyskanie wolności. Dwieście lat temu, w 1807 r., po zwycięskiej kampanii

i długich rokowaniach w Tylży z carem Aleksandrem I, Napoleon powołał do życia Księstwo Warszawskie. „Grałem w dwadzieścia jeden, dostałem dwadzieścia i zakończyłem grę” - podsumował później cesarz. Nowo utworzone państwo liczyło 2,6 mln mieszkańców, a po powiększeniu w wyniku wojny 1809 r. - 4,3 mln. Było ono marchią najdalej wysuniętą na wschód, pozostającą pod wpływem Francji. Napoleon nadał Księstwu konstytucję i objął nad nim protektorat. Polacy, choć początkowo zawiedzeni niewielkim obszarem Księstwa i jego całkowitym podporządkowaniem cesarzowi, z czasem dostrzegli w akcie jego utworzenia nie tylko szansę na odbudowę kraju w dawnych granicach, ale także możliwość gruntownej przebudowy i modernizacji społecznej na mocy nowego prawodawstwa. W imię tej wizji polscy żołnierze walczyli u boku Napoleona niemal w całej Europie, stając się wiernym sojusznikiem Francji.

Wystawa prezentowana w Paryżu została podzielona na pięć części, z których każda odpowiadała jednemu okresowi w historii Polski. Ze względu na przypadającą rocznicę najbardziej rozbudowana była pierwsza część ekspozycji, opisująca Księstwo Warszawskie. Otwierał ją obraz Marcella Bacciarellego *Nadanie konstytucji Księstwu Warszawskiemu przez Napoleona*, przedstawiający członków polskiej Komisji Rządzącej podczas spotkania z Napoleonem we wnętrzu pałacowym w Dreźnie, podczas którego odebrali Konstytucję Księstwa Warszawskiego. Na czele delegacji stoi

Stanisław Małachowski, marszałek Sejmu Wielkiego, prezes Rady Ministrów Księstwa, w otoczeniu Polaków, m.in. Ksawerego Działyńskiego, Walentego Sobolewskiego, Ludwika Gutakowskiego, Jana Pawła Łuszczewskiego, Stanisława Kostki Potockiego, Józefa Wybickiego, oraz Francuzów: Charles'a-Maurice'a de Talleyrand-Perigord i Hugona-Bernarda Maret. Na piersiach każdego z nich widnieje krzyż Legii Honorowej. W rzeczywistości scena taka się nie wydarzyła, stanowi jednak doskonały punkt wyjścia do opowiedzenia historii Polski od momentu powstania Księstwa Warszawskiego po dzień dzisiejszy, w której rolę przewodnika pełni powołany do życia przez Napoleona w 1802 r. Order Legii Honorowej.

Okres napoleoński obfitował w nadania orderowe, ponieważ Polacy stanowili wierną gwardię Napoleona we wszystkich jego kampaniach. W głąb historii prowadzą publiczność przedstawienia słynnych bitew, m.in. obraz Horacego Yerneta *Wincenty Krasiński w wąwozie Somosierra*, w realistyczny sposób

ukazujący obraz po bitwie, która otworzyła wojskom Napoleona drogę na Madryt. Przeciwnieństwem realizmu Verne'ta jest malarski szkic Piotra Michałowskiego *Somosierra*, na którym szarża, zgodnie z intencją malarza, jest „jakoby ognista błyskawica, przedzierająca płótno od góry do dołu”. Sceny z kampanii napoleońskich przywołują też płótna Henryka Pillatiego *Śmierć Berka Joselewicza pod Kockiem*, Jana Rosena *Szwolężerowie 1. Pułku Lekkokonnego Gwardii ze zdobytym sztandarem przed Napoleonem pod Wagram*, Januarego Suchodolskiego *Biwak szwoleżerów polskich pod Wagram* oraz przedstawienie jednej z ostatnich bitew kampanii napoleońskich: Zygmunta Rozwadowskiego *Gen. Dezydery Chłapowski pod Reichenbach 22 VIII 1813*. Pośród tych przedstawień na wystawie prezentowane były krzyż i gwiazda Legii Honorowej oraz mundur Jana Henryka Dąbrowskiego, jednego z pierwszych odznaczonych Polaków, oraz dokumenty nadania wraz z krzyżami oficerów i żołnierzy, m.in. Józefa Niemojewskiego, Ludwika Glasera,

1. Fragment ekspozycji *Les Polonais et la Légion d'honneur...* Fot. B. Gadomska

Stanisława Rostworowskiego, Józefa Chłopickiego, Edwarda Jełowickiego, Antoniego Żwana, Józefa Drozdowskiego, Józefa Kamińskiego, Józefa Michałowskiego, Piotra Krasińskiego, Ludwika Paca. Postaci wybitnych Polaków odznaczonych Orderem Legii Honorowej w okresie Księstwa Warszawskiego przybliżyły zgromadzone na wystawie portrety, m.in. *Jana Henryka Dąbrowskiego* nieznanego artysty z 1810 r., *Ksawerego Działyńskiego* Antoniego Brodowskiego (?), *Włodzimierza Potockiego* pędzla Józefa Brodowskiego, *Józefa Chłopickiego* Jana Rosena, *Jana Hipolita Kozietulskiego* nieokreślonego malarza polskiego, *Józefa Dwernickiego* - kopia Walerego Płaszewskiego według Jeana-François Gigoux, *Józefa Załuskiego* Antoniego Blanka czy *Jana Pawła Łuszczewskiego* Marcella Bacciarellego.

Osobne miejsce poświęcono księciu Józefowi Poniatowskiemu, ministrowi wojny Księstwa Warszawskiego, marszałkowi Francji, który mimo świadomości zbliżającej się klęski Napoleona wytrwał przy nim do końca, ginąc pod Lipskiem

w nurtach Elstery 19 października 1813 r. Scenę tę utrwalili Horacy Vernet w obrazie *Śmierć księcia Józefa Poniatowskiego*, wystawionym na Salonie w 1817 r. Przedstawienie zyskało w epoce niezmierną popularność i było często powielane: jedną z wersji prezentowano na wystawie wspólnie z gwiazdami Orderu Legii Honorowej, miniaturami *Virtuti Militari*, Legii Honorowej i Orderu Obojga Sycylii po księciu Józefie Poniatowskim oraz pamiątkami tworzącymi legendę księcia Józefa, która zrodziła się po jego śmierci. Były to m.in.: filizanka litron ze spodkiem, z portretem księcia Józefa Poniatowskiego i polskimi napisami: *Bóg mi powierzył sławę Polaków, iemu samemu ją oddam* (filizanka), *Żył dość dla sławy, za krótko dla Ojczyzny. d. 13. paz. 1813* (spodek), złota broszka wysadzana szlachetnymi kamieniami i puzderko z masy perłowej z portretami księcia, pierścień pamiątkowy wykonany wkrótce po 1813 r. z grawerowanymi napisami: na żelaznym oku *Józef Xiążę Poniatowski*, na wewnętrznej i zewnętrznej stronie szyny: *Żył dla Ojczyzny, zginął*

dla Sławy d. 19 Paź. 1813 i *Bóg mi powierzył Honor Polaków. Jemu go tylko oddam*. Pierścienie takie powstawały wkrótce po bohaterskiej śmierci księcia Józefa i były niezwykle popularne, podobnie jak medale, bite zarówno w żelazie, jak i brązie, srebrze czy złocie, z podobnymi, jak na pierścieniu, napisami. W okresie rządów napoleońskich Orderem Legii Honorowej zostało odznaczonych około dwóch tysięcy oficerów i żołnierzy wojsk Księstwa Warszawskiego oraz Polaków służących pod francuskimi orłami. Na przyznanie tej samej ilości orderów po upadku Napoleona potrzeba było czasu aż do końca XX w.

Kongres wiedeński 1815 r. wprowadził nowy ład w Europie. Na mocy jego postanowień w miejsce Księstwa Warszawskiego, z części terytorium Polski zajętej przez Rosję, utworzono Królestwo Polskie. W ten okres historii Polski wprowadzała zwiedzających rycina *Kolacz królewski*, w sposób satyryczny komentująca decyzje kongresu. Po upadku cesarza we Francji zaszły znaczne zmiany związane z krzyżem Legii Honorowej, które znalazły swoje odzwierciedlenie także w prawodawstwie Królestwa Polskiego. Dopuszczono tu noszenie krzyża Legii Honorowej na mundurze pod warunkiem wymiany medalionów na nowe - bez wizerunku Napoleona. Wielu żołnierzy nosiło wówczas krzyże z usuniętymi medalionami, manifestując tym samym przywiązanie do cesarza. Takie dwa krzyże: kawalerski i oficerski, bez medalionów, prezentowano na wystawie. Okres Królestwa Polskiego zamykały obrazy Wojciecha Kossaka, ilustrujące wydarzenia z powstania listopadowego: *Noc listopadowa*, nawiązująca do starcia oddziałów powstańczych z wojskami rosyjskimi na moście w parku Łazienkowskim w Warszawie w dniu wybuchu powstania 29 listopada 1830 r., oraz *Olszynka Grochowska*, ilustrująca walki 4. Pułku Piechoty Liniowej z wojskiem rosyjskim na przedpolach Warszawy 25 kwietnia 1831 r.

Upadek powstania listopadowego w 1831 r. zmusił wielu walczących o wol-

ność Polski do jej opuszczenia. Litografia *Pożegnanie z Ojczyzną*, nieustalonego autora, symbolicznie przedstawia opuszczenie ziem Królestwa Polskiego przez wojsko polskie po przegranych walkach 1831 r., wprowadzając zwiedzających w okres pozostawania ziem polskich pod panowaniem obcych państw aż do 1918 r. Widz wędrował po zawiłych meandrach polskiej historii, poczynając od manifestacji patriotycznej, kiedy to podczas uroczystości pogrzebowej zesłańca syberyjskiego Stopnickiego doszło do krwawo stłumionych wystąpień antyrosyjskich - przedstawionej w grafice *Warszawa 8 kwietnia 1861 r.*, poprzez oryginalne fotografie powstańców styczniowych 1863 r., po obraz Malczewskiego *Sybiracy*, nawiązujący do największych represji po upadku powstania styczniowego, skierowanych przeciwko powstańcom i ich rodzinom. W tym okresie niewielką liczbę krzyży nadano Polakom służącym wówczas we francuskiej legii cudzoziemskiej, a za panowania Napoleona III zrealizowano nadania Legii Honorowej jeszcze z okresu I Cesarstwa.

Wybuch I wojny światowej otworzył Polakom drogę do niepodległości. Przy boku wojskowych stanął wybitny artysta Ignacy Jan Paderewski, który 26 grudnia 1918 r. przybył do Poznania. Po owacyjnym przywitaniu na dworcu zatrzymał się w hotelu „Bazar” i z jego okna wygłosił patriotyczne przemówienie, inspirowane wielką manifestacją, która następnie przeobraziła się w zbrojne powstanie przeciwko władzy niemieckiej w Wielkim Księstwie Poznańskim. Wygrane po kilku miesiącach Powstanie Wielkopolskie przyczyniło się do przyłączenia ziem Księstwa do odrodzonej Polski. Przemówienie Paderewskiego uwiecznił Jan Styka na obrazie *Ignacy Jan Paderewski przemawiający z balkonu hotelu „Bazar”*. W okresie II Rzeczypospolitej innego wymiaru nabrały kontakty polsko-francuskie. Francuscy obserwatorzy byli obecni w czasie plebiscytów na Śląsku, francuscy żołnierze i oficerowie,

z gen. Weygandem na czele, walczyli w wojnie polsko-sowieckiej 1920 r., Polacy podejmowali studia w Wyższej Szkole Wojennej w Paryżu, zaś francuscy oficerowie sztabowi wykładali w Wyższej Szkole Wojennej w Warszawie. Nową jakość wzajemnym kontaktom nadały wizyty Naczelnika Państwa, marszałka Józefa Piłsudskiego w Paryżu, a następnie marszałka Ferdinanda Focha w Warszawie, podczas której otrzymał on godność marszałka Polski. Liczba nadań Orderu Legii Honorowej w tym czasie zdecydowanie wzrosła. Otrzymywali ją nie tylko wojskowi i politycy, jak Józef Piłsudski, Stanisław Wojciechowski, Ignacy Mościcki, generałowie Władysław Sikorski, Kazimierz Sosnkowski, Gustaw Orlicz-Dreszer, Józef Haller, ale także wybitni artyści, wśród nich Ignacy Jan Paderewski, Wojciech Kossak, Tadeusz Boy-Żeleński, inżynier i ogrodnik, projektant wielu parków i ogrodów Leon Danielewicz czy wreszcie pracownicy służby dyplomatycznej, a wśród nich minister spraw zagranicznych Józef Beck, ambasadorowie Edward Raczyński i Stefan Przeździecki, sekretarz poselstwa w Paryżu Stanisław Schimitzek. Ilustracją tego okresu, obok wspomnianego obrazu Jana Styki, były portrety Józefa Piłsudskiego, Ignacego Mościckiego, Edwarda Rydza-Śmigłego, popiersie i buława marszałkowska Ferdinanda Focha, użyczona ze zbiorów Muzeum Armii, krzyże i dyplomy nadania Legii Honorowej, m.in. Ignacego Jana Paderewskiego, Władysława Sikorskiego, Kazimierza Sosnkowskiego, Józefa Hallera, Mieczysława Norwida-Neugebauera, Leona Danielewicza.

Kolejną cezurą w relacjach między obydwojma państwami była II wojna światowa. Polacy walczyli na ziemi francuskiej w czerwcu 1940 r. i ponownie w 1944 r., kiedy obok armii sojuszników udział w wyzwolaniu północnej Europy wzięła 1. Dywizja Pancerna gen. Stanisława Maczka. Generał został odznaczony krzyżem komandorskim Orderu Legii Honorowej 26 marca 1945 r.; wraz z nim

uhonorowano około trzydziestu oficerów. Wielu uczestników tamtych walk odznaczono Narodowym Orderem Legii Honorowej i Croix de Guerre dopiero po 1990 r.

Po wojnie, kiedy Polska na ponad pięćdziesiąt lat znalazła się w bloku państw zależnych politycznie i militarne od Związku Sowieckiego, nadania Legii Honorowej były stosunkowo nieliczne, ale oprócz polityków i dyplomatów objęły także ludzi kultury, nauki i sztuki, wśród nich m.in. profesor architektury Halinę Skibniewską, profesorów Aleksandra Gieysztorę, Stanisława Lorentza, Henryka Samsonowicza, reżysera Andrzeja Wajdę - odznaczenia niektórych z tych osób pokazano na wystawie.

Powstanie III Rzeczypospolitej w 1989 r. oraz przystąpienie Polski do struktur NATO i Unii Europejskiej wpłynęły znacząco na liczbę odznaczeń Legią Honorową. Wystawę zamykały zatem dyplomy nadania i krzyże wybitnych przedstawicieli polskiej polityki, nauki i kultury, którzy zaznaczyli swoją obecność także na forum Europy: prezydenta Lecha Wałęsy, redaktora Jerzego Giedroycia, którego „praca u podstaw” propagowana przez „Kulturę” kształtowała przez lata polską myśl niepodległościową, profesorów Andrzeja Rottermunda i Andrzeja Ciechanowieckiego, wybitnych twórców filmu i teatru: Andrzeja Wajdę, Beaty Tyszkiewicz i Andrzeja Seweryna.

Wystawa *Polacy i Legia Honorowa*, przygotowana w dwusetną rocznicę utworzenia Księstwa Warszawskiego przez Napoleona, zaledwie dotykała relacji między Polską a Francją na przestrzeni dwóch ostatnich stuleci. Nie sposób wspomnieć o wszystkich Polakach (a jest ich ponad cztery tysiące) odznaczonych Legią Honorową. Odwołując się do nadań Orderu, autorzy wystawy pragnęli zaprezentować francuskiej i europejskiej publiczności, na kanwie historii Polski, postaci niektórych wybitnych Polaków uhonorowanych za szczególne zasługi. Dlatego też w części otwierającej wystawę wspomniano żołnierzy, którzy

3. Fragment ekspozycji *Les Polonais et la Légion d'honneur...* Fot. B. Gadomska

walczyli pod sztandarami armii napoleońskiej z nadzieją na odzyskanie ojczyzny, przechodząc dalej do tych, którzy po odrodzeniu Rzeczypospolitej, dzięki swojej działalności naukowej, artystycznej, kulturalnej i politycznej, zostali uhonorowani najwyższym francuskim odznaczeniem, pozostającym niezmiennie symbolem przyjaźni polsko-francuskiej i romantycznych wspomnień epopei napoleońskiej.

Wystawie towarzyszyła francuskojęzyczna publikacja, zawierająca dwa eseje przybliżające historię utworzenia Księstwa Warszawskiego i dzieje Orderu Legii Honorowej na ziemiach polskich: Jarosława Czubatego *Polska epoka napoleońska. Państwo, prawo i sen o szpadzie*, Zbigniewa Dunina-Wilczyńskiego *Krótka historia polskich odznaczeń Orderem Legii Honorowej*, oraz zestawienie obiektów prezentowanych na wystawie wraz z krótkimi notami.

W czasie trwania wystawy w Paryżu odbyły się dwa wykłady: w Salonie Honorowym Pałacu Inwalidów *Napoleon i Polska. Rzeczywistość i legenda*, wygłoszony przez Andrzeja Nieuważnego, oraz w Instytucie Polskim *Echa epoki napoleońskiej w malarstwie polskim*, zaprezentowany przez Anitę Chiron-Mrozowską.

Kuratorem wystawy była Beata Gadomska, autorami scenariusza: Zbigniew Dunin-Wilczyński, Beata Gadomska, Anita Chiron-Mrozowska. Oprawę plastyczną przygotowała Agnieszka Putowska-Tomaszewska, komisarzem organizacyjnym była Anna Małecka. Współpracę między Muzeum Armii w Paryżu i organizatorami wystawy koordynował Jean Caillot, Przewodniczący Zarządu Sekcji Polskiej Stowarzyszenia Wzajemnej Pomocy Członków Legii Honorowej. Projekt graficzny publikacji i druków towarzyszących opracował Arkadiusz Rabiński.